

Smedby socken 1947

Gerda Andersson (1889-1973)

Ur Linds skolgeografi inhämtade jag mina första geografiska kunskaper och vad var mera självfallet än att den första läxan gällde fäderneön, Öland. Då jag lärde mig socknarnas namn, tyckte jag det var att som med stora jättesteg hoppa hage från den ena sockengränsen till den andra. Socknarna blev i barnfantasiens liksom den "levande" delen av ön och jag tyckte de ligger där hand i hand och famnade urklippan, alvarheden. Varje socken har sin kommunala självstyrelse och bestämmanderätt inom egna gränser och med något mer eller mindre pampigt och karakteristiskt för bygden just för bygden. En av de minsta är Smedby över vilken jag här vill giva en enkel beskrivning.

Att orten varit tidigt bebyggd vittnar en del minnesmärken om. Vid Klinta by finns bronsåldersgravar vid vilka man funnit granitblock med hållristningar. Så finns där också en mängd olika gravformer och bland dem en vacker skeppssättning av flera meters längd. På flera ställen inom socknen finner man också gamla gravplatser. Särskilt må nämnas Smedby hög på östra sidan om landsvägen, mellan Klinta och Smedby byar, fordom omtalad för sina spökerier. En runsten har påträffats vid kyrkan och en finns på Alvlösa gård, där också en gång hittats ett guldsmycke som nu förvaras på Historiska museet.

På 1100-talet uppförde Smedby, eller "Smidaby" som är bygdens äldsta namn, sin kyrka och kan från den tiden tänkas som kyrklig enhet. Socknens hela areal utgör 26,18 kvkm. Enligt 1938 års fastighetstaxering är ägovidden 769,55 hektar åker, 13,25 hektar tomt och trädgård, 1 hektar slåtteräng, 17 hektar kultiverad betesäng, 86,6 hektar annan betesäng, 12,5 hektar skogsmark och 1 828,53 hektar övrig mark.

Till Smedby löneboställe hör den lilla vackra så kallade "Prästgårdsskogen", ett vackert bestånd av mäktiga ekar samt hasselbuskar och hagtorn. Att den ej skövlats, beror säkerligen på att den icke varit i privat ägo och till glädje är att den finns kvar, ty var annars skulle man i Smedby finna vårens vackra sippor, den här så utomordentligt frodiga gullvivan eller många andra av naturens vilda blomster. Det kan hända att botanisten hittar en del rara växter i snåren mellan ekstammarna. Kanhända springer där upp en skrämmd fasantupp med sina prunkande fjädrar lysande i solskenet. På kvällen kan man få höra näktergalens vackra drillar. Vandrar man så österut genom "Smedby gärde", är man snart uppe på landborgen. Att få stå där en vacker sommardag och se sig om är en njutning för öga och sinne. Man har här ett strålande panorama över hembygden. Nedanför slutningen ligga åkrarna inrutade var och en med sin färgton, allt efter olika sädesslag, fredliga gårdar här och var och nedanför detta Kalmarsunds glittrande vågor. Österut har man fri utsikt så långt ögat når, luften liksom dallrar i solskenet och man kan få se vackra hägringar, såväl av husen på öns östsida som av fartyg, vilka passera Östersjön.

Åkrarna närmast alvaret utgöres mestadels av grusjord och kallas av Ölänningarna för horvor, vilka så småningom övergår i alvarheden. Däruppe går en del ungdjur från socknens gårdar och betar, ett stycke därifrån står en flock unghästar vänskapligt lutade mot varandra, en glad lärkdrill hörs från skyn, en vipa är rädd att vi ska störa hennes ungar och låter oss höra sitt ängsliga skrik. Ur den magra alvarmon finner Ölandssolvändan sin näring, där den sträcker sin öppna blomkalk mot solen från morgon till kväll. Till granne hade den kanske en tokbuske eller andra små blomster i färger och mönster flätade samman till den vackraste gobeläng.

Huvudnäringen i Smedby är åkerbruk och boskapsskötsel och ger åt bygdens folk sin bärning i rikt mått. En del nu mestadels försvunna näringsgrenar ha också funnits.

Från 1880- och 90-talet minns jag skraddaren. Vid gränsen mellan Smedby och Kastlösa bodde han i sin rätt ensliga stuga. Någon enstöring blev han dock inte, ty ofta var han ute i gårdarna, kanske ett par veckor i samma hem, om familjen var stor och många skulle ha nya kostymer. Då rådde fliten från tidig morgon till sen kväll på de vindsrum, där han höll till med sin symaskin och sitt pressjärn. Gärna samlades familjens medlemmar uppe hos honom då det blev en paus i skymningsstunden eller vid fotogenlampan för att lyssna till de lustiga historier, han kunde berätta. Kom han riktigt i berättartagen, så kunde det hända, att ett kort och ett långt byxben blev hopfogade till ett par byxor. När han sedan vid dagsljus och samlade tankar upptäckte missödet, kom det kanske ett: "Sexton också!". Det var hans kraftord, nämligen. När skraddaren slutat sitt arbete i hemmet, var det skomakarens tur att med sina verktyg hålla till i vindsrummet. Liten och kvick var han och rappt gick det undan då han med en dubbelvikt pappersremsa "tog mått" på fötterna av såväl familjemedlemmar, som av pigor och drängar på gården. Där blev både fina smalnästa kängor och stövlar, fint veckade ovan vristen, åt karlarna. Var det fart i arbetet då skraddaren sydde kostymer eller skinnfällar, så inte var det sämre när skomakarn, klädd i sitt förskinn, höll på att skära till, sula och pligga. Den dag han plockade ihop sina läster stod en lång rad skodon färdiga.

Fram på eftervintern kom den rara nätta lilla gumman, som kallades "Vävar-Karolina" och nu blev det vävstolen som dunkade på kammaren. Här skulle det bli både dukdräll och lakansväv av linnegarnet, som matmor och pigorna spunnit. Vilken glädje då de långa vävarna rullades av aln efter aln för att sedan läggas ut till blekning i vårsolen. Ofta vävdes också härliga ylletyger, till vilka gårdens får fick bestå med material. Nu var det sömmerskornas tur att taga vid. Inte visste man något om de senaste parisermoderna, utan höll gärna till godo med den gamla modellen. Klänningen syddes vanligen i jacka och lång kjol och nog tog hon in på sömmarna, den kära Kristina, så flickornas smala midjor kom till sin rätt. Varma härliga klänningar blev det. Så fällades hemvävda, rutiga schaletter, randiga förkläden och vita skjortor. Tjänstefolket skulle ha sina persedlar, allt efter överenskommelse, då de fick sin städja. Näe sömmerskan fått allt färdigt och var och en fått sina plagg, då var gjädjen och tacksamheten stor.

Så har vi också dem, som ägnat sig åt snickaryrket. Byggmästare som uppfört både präktiga bostadshus och ladulängor och andra, som gjort småreparationer av redskap och annat vid gårdarna. Sockensmeden får vi heller inte glömma.

Sydligast i Smedby ligger Klinta by. Några gårdar av gammal öländsk typ ligga nedanför landborgens slutning, medan en del som uppförts senare år ligger mera fritt, längre upp på krönet. Så finns det också en del mindre hus. Färdas man så mot norr, kommer man fram till socknens enda affär och poststation, vidare till småskolan öster om vägen och mitt emot denna den hamla bysmedjan. Så går vi förbi en gammal gård, "Fritzborg", där mangårdsbyggnaden, ett vackert tvåvåningshus, reser sig framför en flislagd gård omgiven av uthus i fyrkant.

Alvlösa är nästa by vi kommer till. På den så kallade "Backen" öster om vägen finns flera trevliga stugor med trädgårdstäppor omkring. Fyra bondgårdar var förr uppbyggda väster om vägen, men där är numera endast en, då jorden sammanköpts.

Västerut, ner mot Kalmarsund, ligger Nedra Västerstad med byns gårdar spridda. Följer vi så den västra vägen mot söder, har vi snart hunnit till Hammarby, som är den största byn i socknen. Präktiga gårdar är där, de flesta i öländsk stil. En del är byggda så nära varandra att grannarna kan titta in i varandras fönster.

En liten by, Gåsesten, har sökt sig ända till sjökanten. Här var förr en riktig hamn, som ägdes av Smedbybor till det mesta, men en del aktier hade inköpts av Hulterstads- och Segerstadsbor. Hit kom vedskutorna med sin välkomna last av bränsle till den skogfattiga bygden, men också Kalmarsundsbolagets gamla "Tvåa" angjorde hamnen vissa dagar i veckan på sina resor mellan Degerhamn, Ekenäs och Kalmar. Endast några stugor finns vi nu där. I en av dem såg författarinnan Margit Friberg, född Hasselbaum, dagens ljus. Hon har i sin bok "Mitt liv är en våg" givit en gripande dramatisk skildring både av dem, som många gånger dramatiskt kämpade ute på sjön och hos dem, som väntade på stranden.

Stora Smedby gård ligger i närheten av kyrkan och är, både vad beträffar byggnader och areal, den största i Smedby. Huvudbyggnaden i vacker herrgårdsstil ter sig mycket pampig, omgiven av höga träd. Gården ägdes förr av en kapten Melén och hans fru Emilia. Som härskarinna på den stora gården torde hon kunna jämföras med majorskar på Ekeby i Selma Lagerlöfs diktning. Så ha vi ännu två gårdar i Stora Smedby och väster därom Sandbackens stugor. Mellan Alvlösa och Stora Smedby ligger Lilla Smedby med sina två gårdar, medan Fridhems gård finns sydväst därom, helt fribelägen.

I mitten av 1800-talet byggde Smedbyborna sin vackra prästgård. Den ligger, som sig bör, mitt i socknen. Föga anade man då, att prästbefattningen i Smedby skulle vara indragen efter ett par mansåldrar och den vackra gamla prästgården är nu bostad åt löneboställets arrendator.

Den gamla kyrkan i romansk stil bestod av "förstuga, sal, förmak och kor". I sin "Öländska resa" skriver Linné om Smedby kyrka: "Få hade tillfälle se prästen då han mässade, andra miste denna förmån då han predikade". Ett försök till renovering under kyrkoherde Magnus Roosval ledde till att tornet rasade ner över kyrkan.

Till slut blev den gamla kyrkan inte längre brukbar, varför ny kyrka uppfördes och invigdes 1852. Den ligger ett stycke från allfarvägen, strax öster om prästgården, och rymmer omkring 500 personer, folkmängden i Smedby har som högst varit strax över 600. En del värdefulla relikier gingo säkerligen tillspillo då den gamla kyrkan revs, i den mån inte danskarna plundrade den efter 1697. Bevarat till eftervärlden är en gammal dopfont från 1200-talet, predikstolen, de vackra ljuskronorna från 1700-talet, ett vackert krucifix och altaruppsatsen. Mycket skulle kunna talas om fädernas kärlek till sin kyrka.

Det äldsta skolhuset som omtalas i Smedby, låg vid det så kallade "Fårtorget" i Smedby by. Här undervisades de äldre barnen av en skollärare Holmberg, medan de yngre fingo hämta kunskaper ur ABC-boken av skol-mostern Ulrika Nyman. I norra sockendelen var det gamle båtsman Balk som inpräntade läsekonsten hos de små. Det nuvarande folkskolehuset, uppfört i slutet av 1860-talet under folkskollärare Fagerströms tid och efter hans ritningar, ligger alldeles norr om kyrkan. Här undervisades nybörjarna av en lärarinna intill sekelskiftet, då ett hus inköptes till småskola.

Det är en ganska ansevärd skara, som i Smedby skola inhämtat sina första bokliga kunskaper. En högtidsdag är årsexamen. Kanske man då efter en lektion i hembygdens geografi får höra de glada barnarösterna i psalmen: "Här hava våra fäder bott, arbetat, kämpat, hoppats, trott. Här skola våra barn också en gång på våra stigar gå, ha det vi haft, se det vi sett och be till Herren som vi bett".

Ett länge efterlängtat församlingshem fick vi då det gamla fattighuset vid Djupadalgatan tillbyggt och renoverats. Redan på invigningsdagen, första söndagen i advent 1946, kände man att här är ett hem där både gamla och unga skulle trivas. Här har numera de kommunala myndigheterna sina sammanträden, sockenstämmor och dylikt, vilka före församlingshemmets tillkomst hölls i sakristian eller i folkskolan.

Ja, så ter sig för mitt minne Smedby församling, där jag fötts och fostrats. Inför kommande slakten stå vi nu i ansvar. Må till dem få gå i arv den rikedom att i kärlek och vördnad kunna minnas sina fäder och sin hembygd.